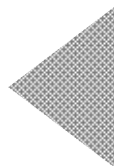

بررسی اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر حجم تجارت ایران و کشورهای منتخب با تمرکز بر اثر وقوع بحران مالی اخیر

سید عزیز آرمن^۱

احمد صلاح منش^۲

رضا علائی^۳

(تاریخ دریافت ۹۶/۶/۲۰ - تاریخ تصویب ۹۶/۱۰/۲۰)

چکیده

تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی به عنوان ویژگی معمول و تکرار شونده تعارضات سیاسی بین کشورها مطرح گردیده، به طوری که پس از پایان جنگ سرد رشد بسیار چشمگیری داشته است. جمهوری اسلامی ایران جزء معدود کشورهایی است که حدود چهل سال به وسیله تحریم‌های کوچک و جامع تحت فشار قرار داشته است ولی با این وجود به گمان بسیاری از محققین این تحریم‌ها هرچند که هزینه‌های اقتصادی را به ایران تحمیل کرده، اما نتوانسته اهداف کشورهای تحریم‌کننده که تغییر رفتار جمهوری اسلامی بوده را محقق سازد. در این مطالعه به بررسی اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر حجم تجارت ایران با ۵۲ کشور منتخب با در نظر گرفتن اثر بحران مالی اخیر طی دوره زمانی ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۵ و با استفاده از مدل جاذبه پرداخته شده است.

۱- استاد دانشکده اقتصاد دانشگاه شهید چمران اهواز، saarman2@yahoo.com

۲- استادیار دانشکده اقتصاد دانشگاه شهید چمران اهواز (نویسنده مسئول)، salahmanesh@yahoo.com.au

۳- دانشجوی دکتری رشته اقتصاد دانشگاه شهید چمران اهواز، rezaal66@gmail.com

نتایج حاکی از آن است که علیرغم اثر منفی و معنادار تحریم‌ها بر حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب، بحران مالی اخیر منجر به کاهش اثر آن از ۲۱ درصد به ۹ درصد گردیده است و در واقع اثر رکود ناشی از بحران مالی اخیر در تقابل با اثر تحریم‌ها به نفع ایران عمل نموده است.

واژگان کلیدی: تحریم‌های جامع شورای امنیت، بحران مالی، مدل جاذبه، حجم تجارت.

۱- مقدمه

با مروری بر تاریخ اقتصادی- سیاسی کشورها مشخص می‌گردد که استفاده از ابزار تحریم در چند دهه اخیر متداول گردیده است. از سال ۱۹۹۰، به دنبال فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان جنگ سرد، کاربرد سیاست تحریم اقتصادی رشد چشمگیری را از خود نشان داده است به طوری که در فاصله جنگ جهانی اول تا سال ۱۹۹۰، یعنی در طول نزدیک به ۷۵ سال، در مجموع ۱۱۵ تحریم اقتصادی علیه کشورهای مختلف تصویب و به اجرا گذاشته شده است که به طور متوسط برابر با ۱/۵ تحریم در سال می‌باشد و این در حالی می‌باشد که از سال ۱۹۹۰، تعداد تحریم‌های اقتصادی به شدت افزایش یافته است به طوری که در فاصله ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۹ کشورهای جهان ۶۶ تحریم اقتصادی را تجربه کرده‌اند که معادل با ۶/۶ تحریم در سال می‌باشد (هافبوتر و همکاران، ۲۰۰۷)^۱. با نگاهی به تحریم‌های صورت گرفته مشخص می‌شود که سردمدار کشورهای تحریم کننده، آمریکا می‌باشد به طوری که بعد از جنگ جهانی دوم به صورت متداول تحریم‌های اقتصادی را به کار برده است. در وضعیتی مشابه، این تحریم‌ها چندین مرتبه توسط سازمان‌های چندجانبه^۲ همانند سازمان ملل در سال‌های اخیر به کار گرفته شده است. در حقیقت از زمانی که دیوار برلین فرو ریخت، تحریم‌ها به عنوان ابزار عمومی شورای امنیت سازمان ملل به کار برده شده است (کورسو، ۲۰۰۳)^۳ به طوری که سازمان ملل متحد قبل از تحریم عراق در سال ۱۹۹۰، تنها دو بار دست به تحریم همه جانبه (یکی بر علیه رودزیا در سال ۱۹۶۶ و

۱- Hufbauer, Gary C., Jeffrey J. Schott, Kimberley A. Elliott and Barbara Oegg,

۲- Multilateral

۳- Caruso,

دیگری تحریم تسلیحاتی همه جانبه علیه آفریقای جنوبی در سال ۱۹۷۷) زده است (روحانی، ۱۳۸۱: ۳۴) و این در حالی است که تعداد تحریم‌های اعمال شده در طول دهه گذشته از طریق سازمان ملل، به شدت افزایش یافته است. یکی از کشورهایی که به صورت متداول مورد تحریم‌های مختلف قرار گرفته، جمهوری اسلامی ایران (به ویژه بعد از انقلاب اسلامی) می‌باشد. تحریم‌های اقتصادی بعد از انقلاب، به طور کلی از زمان ریاست جمهوری جیمی کارتر (۱۹۷۹) آغاز گردیده و به صورت‌های مختلف تا حالا ادامه داشته است. تحریم‌های پس از انقلاب از سه منبع اصلی سازمان ملل، آمریکا و اتحادیه اروپا نشأت گرفته است که البته کشورهای متفاوت نیز در سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲ به صورت فزاینده‌ای تحریم‌های یک جانبه را بر ایران تحمیل کرده‌اند. گرچه تحریم‌های اقتصادی به عنوان ابزار معمولی در میان روابط بین‌الملل مورد استفاده قرار گرفته است، اما مفید و کارا بودن آنها به طور دائم مورد بحث و شک قرار دارد به طوری که تعدادی از محققین معتقد هستند که سیاست‌های تحریم به طور عمومی در دوران بعد از جنگ سرد بی‌اثر بوده است^۱ و تعدادی دیگر اعتقاد دارند که تحریم‌ها می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر، در پیشبرد اهداف سیاست خارجی مورد استفاده قرار گیرد.^۲ از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۵ جهان از یک طرف شاهد اعمال تحریم‌های جامع شورای امنیت علیه ایران و از طرف دیگر درگیر بحران مالی (اوج این بحران بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۲ قابل مشاهده است) بوده است. به نظر می‌رسد که رخداد بحران مالی بر تحریم‌های جامع شورای امنیت علیه ایران اثر گذاشته باشد. از این رو در این مقاله برآنیم که به بررسی چگونگی اثرگذاری تحریم‌های جامع شورای امنیت بر حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب پرداخته و اثر بحران مالی اخیر بر چگونگی این اثرگذاری را بررسی کنیم که در این راستا حجم تجارت ایران^۳ و ۵۲ کشور منتخب^۴ را بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۵ مورد ارزیابی قرار خواهیم داد. بدین منظور در بخش دوم

۱-Pape, 1997, 1998; Nurnberger, 2003

۲-Philip I. Levy

۳-Cortright and Lopez,

۴- به دلیل در دسترس نبودن حجم تجارت نفتی دو جانبه ایران با کشورهای منتخب، تجارت غیر نفتی مورد بررسی قرار گرفته است.

۵- لیست کشورهای منتخب در ضمیمه ۱ آورده شده است.

تا چهارم این مقاله به بررسی ادبیات تحریم، مروری بر تحریم‌های اعمالی علیه ایران از سال ۲۰۰۶ به بعد و مرور کارهای تجربی صورت گرفته در زمینه تحریم‌ها خواهیم پرداخت و در بخش پنجم و ششم تصریح مدل و ارائه نتایج و تحلیل‌ها ارائه خواهد شد و در پایان نیز نتیجه‌گیری بیان می‌گردد.

۲- مروری بر مبانی نظری و ادبیات تحریم‌های اقتصادی

فرضیه تحریم را اولین بار گالتون (۱۹۶۷)^۱ برای بیان اعلام نارضایتی و بازداشتن برخی از رفتارهای کشورهای بیان کرده است (یاوری و محسنی، ۱۳۸۹). کلمه تحریم گستره زیادی از فعالیت‌های بین‌المللی را پوشش می‌دهد.^۲ هدف تحریم‌ها روشن و ساده می‌باشد، تحریم‌ها اعمال می‌گردند تا یک کاهش شدید در رفاه اقتصادی کشور هدف را به وجود آورند و بنابراین موجب کاهش اشتیاق آن کشور برای پافشاری بر مخالفت با روند حاکم بر جامعه جهانی گردد. به طور کلی تحریم‌های اقتصادی، فعالیت‌هایی هستند که یک کشور (یا کشورهای) تحریم‌کننده (فرستنده)، محدودیت‌هایی را بر جریان کالاها، خدمات و یا سرمایه بین خود و کشور دیگر (کشور هدف)، با هدف نهایی ایجاد سیاست‌های خارجی مشخص و یا بالابردن امنیت ملی ایجاد کند (فارمر، ۲۰۰۰). کورسو (۲۰۰۳)^۳ سه دسته از تحریم‌ها را به صورت زیر تعریف می‌کند:

بایکوت^۴: اعمال محدودیت‌هایی بر واردات یک یا چند کالا از کشور هدف (کشور مورد تحریم) که هدف از این نوع تحریم، کاهش قدرت رقابت‌پذیری صادرات کشور هدف و کاهش درآمدهای ارزی و وارد آمدن خسارت به صنایع آن کشور می‌باشد.

ممنوعیت^۵: تحت این نوع تحریم، صادرات کالاها مشخصی به کشور هدف ممنوع می‌گردد.

تحریم‌های مالی^۱: وام دادن و سرمایه‌گذاری در کشور هدف، محدود و یا غیر قانونی اعلام

۱-Galtung,

۲-Fregson and Cotter

۳-Caruso

۴-Boycotts

۵-Embargo

می‌شود. این حالت شامل مصادره دارایی‌ها نیز می‌گردد (مانند مورد ایران و یا نیکاراگوئه).

همچنین تحریم‌های اقتصادی را می‌توان از سه جهت گروه‌بندی کرد (زمانی، ۲۰۰۷):

الف) اهداف تحریم: تحریم‌های اقتصادی اساساً برای سه منظور به کار برده می‌شوند: نخست مهار حکومت، دوم تغییر رفتار حکومت و سوم تغییر نوع حکومت. طبیعتاً، هرچه هدف تحریم بلند پروازانه‌تر باشد، اجرای آن دشوارتر و پرهزینه‌تر خواهد بود (ایتن و اینگرز، ۱۹۹۹).^۲ لذا، اجرای مؤثر تحریم‌های بلند پروازانه غالباً مستلزم جلب موافقت اقتصادی و سیاسی کشورهای متعددی می‌باشد.

تعداد کشورهای شرکت‌کننده: به لحاظ تعداد شرکت‌کنندگان، تحریم‌های اقتصادی می‌توانند یک‌جانبه^۳، چندجانبه^۴ و همه‌جانبه یا جامع^۵ باشند. تحریم‌هایی که تنها از جانب یک کشور اعمال می‌گردد را تحریم‌های یک‌جانبه گویند و از آنجایی که هزینه اعمال آن بر دوش یک کشور می‌باشد و کشور تحت تحریم (کشور هدف) می‌تواند نیازهای اقتصادی خود را از کشورهای دیگر که در تحریم شرکت نکرده‌اند برآورده سازد، معمولاً از کارآیی و شانس موفقیت کمتری برخوردار می‌باشد. در مقابل تحریم‌های یک‌جانبه، تحریم‌های همه‌جانبه قرار دارند که مستلزم صدور قطعنامه توسط شورای امنیت سازمان ملل و فعال کردن ماده ۴۱ فصل هفتم منشور سازمان ملل می‌باشند. از آنجا که کلیه کشورها قانوناً موظف به اجرای این تحریم‌ها می‌باشند، این گونه تحریم‌ها می‌توانند از کارآیی بسیار بالایی برخوردار باشند ولی از آنجایی که جلب موافقت کلیه اعضای دائمی شورای امنیت که دارای حق وتو هستند، دشوار و زمان‌بر است، تعداد این تحریم‌ها معدود بوده و تنها در شرایطی خاص عملی می‌باشند. تحریم چند جانبه حد میان تحریم‌های یک‌جانبه و همه‌جانبه است و در موارد مناسب می‌تواند از کارآیی و سرعت قابل توجهی برخوردار باشد.

۱-Financial Sanction

۲-Eaton and Engers,

۳-Unilateral

۴=Multilateral

۵-Comprehensive

دامنه پوشش بخش‌های اقتصادی: به لحاظ دامنه پوشش بخش‌های اقتصادی، تحریم‌ها را می‌توان به دو گونه‌ی فراگیر و هوشمند (یا هدفمند) تقسیم‌بندی کرد. تحریم‌های فراگیر به تحریم‌هایی گفته می‌شوند که آثار آنها قابل کنترل نبوده و دامنه خسارات و ضایعات آنها کلیه بخش‌های اقتصادی و گروه‌های اجتماعی - جمعیتی را در بر بگیرد. از سوی دیگر، تحریم‌های هوشمند به تحریم‌هایی گفته می‌شوند که می‌توانند فعالیت‌های اقتصادی معینی را هدف قرار دهند و دامنه خسارات تحریم را به گروه‌های اجتماعی معینی محدود سازند که به عنوان مثال می‌توان به تحریم‌های مالی، منع فروش و انتقال تجهیزات نظامی و ممنوعیت‌های مسافرتی اشاره کرد.

۳- تحریم‌های اعمالی علیه ایران

جمهوری اسلامی ایران به دفعات متعدد و به بهانه‌های مختلف از قبیل حمایت از تروریسم، نقض آزادی مذهب و غیره مورد تحریم‌های مختلف یک و چندجانبه قرار گرفته است ولی با تشدید بحران هسته‌ای ایران در اوایل قرن بیست و یکم تحریم‌های ایران دوران جدیدی را آغاز نموده است. در این دوران حکام آژانس، پرونده ایران را به این بهانه که نگران گسترش سلاح‌های هسته‌ای ایران هستند، در فوریه ۲۰۰۶ به شورای امنیت ارجاع دادند که در همین ماه نیز جورج بوش (رئیس جمهور وقت آمریکا) پیشنهاد تخصیص ۸۵ میلیون دلار برای ایجاد تغییرات سیاسی در ایران را صادر کرد. در ۲۳ دسامبر ۲۰۰۶، شورای امنیت قطعنامه ۱۷۳۷ را علیه ایران صادر نمود که به موجب آن مجموعه‌ای از تحریم‌ها، شامل تحریم تأسیسات حساس هسته‌ای و توقیف دارایی‌ها و شرکت‌های ایرانی مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران را به تصویب رساند و به ایران ۶۰ روز فرصت داده شد تا غنی‌سازی اورانیوم را به حال تعلیق درآورد. قطعنامه فوق کلیه کشورهای عضو سازمان ملل را موظف به اجرای قطعنامه می‌کند و به این ترتیب برنامه تحریم اقتصادی ایران را وارد مرحله جدیدی می‌سازد که همه‌جانبه است. در مارس ۲۰۰۷، دومین مجموعه از تحریم‌های شورای امنیت با توجه به قطعنامه ۱۷۴۷ بر علیه ایران تصویب شد. این قطعنامه خواستار اجرای ماده ۴۱ از فصل ۷ منشور سازمان ملل شد و اجرای بیش‌تر مفاد آن را با حذف اقدام نظامی، اجباری کرد. در اکتبر ۲۰۰۷ آمریکا لیست مربوط به افراد و نهادهای مرتبط با گسترش فعالیت‌های هسته‌ای و یا حمایت از تروریست، با تمرکز بر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به ویژه نیروی قدس، بانک‌های دولتی مهم، بخش انرژی و شرکت‌ها و مقامات متهم به حمایت از گسترش فعالیت‌های هسته‌ای را گسترش داد. مارس ۲۰۰۸ سومین قطعنامه‌ی شورای

امنیت علیه ایران به تصویب رسید (قطعنامه ۱۸۰۳) که به موجب آن محدودیت‌های مسافرتی و مالی بر افراد و شرکت‌ها افزایش یافت و اجرای برخی از این محدودیت‌ها را اجباری کرد. در ژوئن ۲۰۰۹ انتخابات دور دهم ریاست جمهوری برگزار شد که به دلیل اعتراض برخی کاندیدها نسبت به نتیجه انتخابات، کشور جمهوری اسلامی ایران حدود ۷ ماه (۶/۱۲ تا ۲۰۰۹/۱۲/۳۰) درگیر چالش‌های سیاسی داخلی گشت و موجب سوء استفاده کشورهای غربی و بهره جستن از این موقعیت برای صدمه زدن و تحت فشار قرار دادن جمهوری اسلامی ایران گردید به طوری که در مارس ۲۰۰۹ آمریکا فرمان اجرایی ۱۲۹۵۹ (تصویب سال ۱۹۹۵) را تجدید کرد (ترتیب، ۲۰۰۵).^۱ در ژوئن ۲۰۱۰ شورای امنیت چهارمین تحریم که شدیدتر از سایرین بود را طی قطعنامه ۱۹۲۹ علیه ایران وضع کرد. این قطعنامه، ایران را از کلیه فعالیت‌های تجاری مرتبط با غنی‌سازی اورانیوم، مواد هسته‌ای و فن‌آوری کشورهای دیگر محروم و کشورهای عضو سازمان ملل متحد را از انتقال هرگونه سلاح و تجهیزات نظامی، سیستم‌ها و قطعات مرتبط با آنها به ایران منع کرد. از موارد مهم این قطعنامه می‌توان به تحریم سپاه پاسداران و شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی اشاره کرد. پس از قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت، آمریکا و اتحادیه اروپا تحریم‌های یک‌جانبه‌ای را علیه ایران آغاز نمودند که از نظر شدت و گستردگی بسیار حائز اهمیت می‌باشد. در اول جولای ۲۰۱۰ آمریکا تحریم جامعی تحت عنوان قانون جامع تحریم‌ها و عدم سرمایه‌گذاری (CISADA)^۲ علیه ایران را به تصویب رساند که به طور قابل ملاحظه‌ای موجب بهبود، توسعه و گسترش قانون تحریم ایران در سال ۱۹۹۶ (ILSA)^۳ گردید. CISADA تحریم‌های جدیدی علیه بانک‌ها و مؤسسات مالی که در معاملات ایران به کار گرفته می‌شدند را فراهم می‌کرد و مجازات‌های کیفری برای نقض‌کنندگان موارد تحریم‌ها را افزایش می‌داد. در تاریخ ۲۱ نوامبر ۲۰۱۱ ایالات متحده از ایران به عنوان منطقه‌ای برای شروع عملیات پولشویی نام برد. ایالات متحده همچنین ۱۱ سازمان مظنون به کمک در برنامه‌های هسته‌ای ایران را در لیست سیاه خود قرار داد و تحریم‌های گسترده‌ای علیه شرکت‌هایی که به صنایع نفت و پتروشیمی ایران

۱-Torbat

۲-The Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act of 2010

۳-Iran and Libya Sanctions Act of 1996

کمک می‌کردند را در نظر گرفت. در ۳۱ دسامبر رئیس جمهور ایالات متحده قانون اعمال تحریم بر مؤسسات مالی معامله‌کننده با بانک مرکزی ایران که مجرای اصلی برای درآمدهای نفتی ایران بودند را امضاء کرد. در اول ژانویه ۲۰۱۲ رئیس جمهور آمریکا تحریم بانک مرکزی ایران، که به موجب آن بانک‌ها و شرکت‌های خارجی که با بانک مرکزی ایران معامله کنند را مشمول جریمه‌های سنگین قرار می‌داد را امضاء کرد. در ژوئیه همین سال اتحادیه اروپا نیز تحریم خرید نفت ایران را به اجرا در آورد و در مارس نیز اقدام به تعلیق دارائی‌های بانک مرکزی و تحریم سوئیفت بانکی با هماهنگی آمریکا نمود. ممنوعیت مبادلات بین بانک‌های ایرانی اروپا، مسدود کردن تمامی اعتبارات بانکی کوتاه‌مدت به ایران و ممنوعیت واردات گاز ایران و صادرات بسیاری از فلزات از جمله اقدامات دیگری بود که در اکتبر سال ۲۰۱۲ توسط اتحادیه اروپا به اجرا درآمد^۱.

۴- مروری بر مطالعات تجربی

در ادبیات تحریم کارهای زیادی صورت گرفته است و به مطالعه در مورد اثربخشی تحریم‌های یک و چندجانبه، هزینه‌های تحمیلی تحریم بر کشورهای تحریم‌کننده و شونده پرداخته شده است^۲. تحریم‌های صورت گرفته علیه ایران نیز زمینه مناسبی برای انجام مطالعات در زمینه اثرگذاری تحریم‌ها را فراهم کرده است، به گونه‌ای که تأثیر تحریم‌های مختلف بر ایران در مطالعات متعددی مورد بررسی قرار گرفته است^۳. آموزگار (۱۹۹۷) ۴ بیان می‌کند که تحریم‌های آمریکا نتایج مورد انتظار، که تغییر حکومت اسلامی می‌باشد را در بر نداشته است. کلاوسن (۱۹۹۸)^۵ نشان می‌دهد که تحریم‌ها، ایران را متقاعد به تغییر رفتار نکرده است. دادخواه

۱ - برای مطالعه بیشتر در رابطه با تاریخچه تحریم‌های اعمالی علیه ایران به طغیانی و همکاران (۱۳۹۳)، زمانی (۲۰۰۷) و یا علائی (۱۳۹۱) می‌توانید مراجعه کنید.

۲-Richardson, Warrior,1986, Spandau, Arnt,1979, Eaton and Engers,1999, Saqib Jafarey, Richard D farmer,2000, Sajal Lahiri,2001, Allen,2005, Massimo D'Antoni ,Roberto Galbiati, 2007 ,Abel Escriba-Folch, 2010 , Petrescu,2008, Charumbira, 2008, Afesorbor, S. K., & Mahadevan, R, 2016, David Lektzian, Patrick M Regan,2016.

۳-Ernest Preeg, 1999,Alikhani, Hossein, 2000 ، Askari, Hossein Et Al, 2001, Torbat, Akbar, 2005

۴-Amuzegar, Jahangir,1997a And 1997

۵-Patrick Clawson

و زنگنه (۱۹۹۸)^۱ متذکر می‌شوند که آمریکا از طریق گفتگو با ایران به شکل بهتری می‌تواند به اهدافش دست یابد. بنفشه و سایرین (۲۰۱۳)^۲ به بررسی اثر بالقوه تحریم‌ها بر توریسم ملی و بین‌المللی با استفاده از تحلیل‌های کلان و مطالعات کتابخانه‌ای پرداخته‌اند. نتایج آنها نشان‌دهنده کاهش در گردشگری خروجی^۳ و افزایش در گردشگران ورودی^۴ و داخلی در سال‌های اخیر می‌باشد. در واقع تحریم‌های اعمالی علیه ایران دارای هر دوی اثرات مثبت و منفی بر گردشگری ایران بوده است. آنها بیان می‌کنند که از سال ۲۰۰۸ تعداد گردشگری داخلی ایران به علت کاهش مسافرت ایرانیان به خارج افزایش یافته است که این کاهش گردش به خارج به علت سقوط ارزش ریال که ناشی از تحریم کشورهای غربی بوده است، می‌باشد. اکبری‌فرد و سایرین (۲۰۱۴)^۵ در دو مقاله جداگانه به بررسی اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر همگرایی منطقه‌ای ایران در بلوک‌های شانگهای، اکو و D8 به کمک مدل جاذبه طی دوره زمانی ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۰ پرداخته‌اند. نتایج آنها مبین عدم اثرگذاری تحریم‌ها بر همگرایی در بلوک‌های فوق در سال‌های مذکور بوده است. یزدانی و نوذری (۲۰۱۵)^۶ با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی نشان - داده‌اند که بر اساس رئالیسم و لیبرالیسم، تحریم‌های اقتصادی دارای زیان‌های سنگینی بر ساختار اقتصادی جمهوری اسلامی بوده است. تحریم‌ها همچنین منجر به تغییر رفتار سیاسی ایران و کشورهایی که این تحریم‌ها را اجرا کرده‌اند شده است ولی بر اساس رویکرد ساخت‌گرایی این تحریم‌ها علیرغم اثرات مضر بر اقتصاد، قادر به تضعیف اراده سیاسی دولت-ملت ایران در دفاع از حقوق قانونی خود نشده است. کهرازه و نیکپور (۲۰۱۵)^۷، در مقاله‌ای به بررسی اثر تحریم‌های اقتصادی بر صادرات ایران به کشورهای عضو اکو، اپک و آسه آن^۸ در طول دوره ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۳ با استفاده از مدل جاذبه پرداخته‌اند. نتایج آنها حاکی از اثر منفی تحریم‌ها بر صادرات

۱-Dadkhah, Kamran and Zangeneh, Hamid,

۲-Banafsheh M. Farahani and Maryam Shabani

۳-Outbound Tourists

۴-Inbound Tourists

۵-Akbarifard, Hossein, Alaei, Reza and Omolbanin Jalali

۶-Yazdani, Enayatollah; Nozari, Amin

۷-Kahrzeh, Sanaz & Nikpour, Naser,

۸-Eco, Opec and Asean

ایران به اعضای اپک می‌باشد و این در حالی است که بر صادرات ایران به اعضای اکو و آسه آن اثری نداشته است. آنها بیان کرده‌اند که ایران سیاست خود را از غرب به شرق تغییر داده است و همسایگان شرقی را برای انجام مبادلات تجاری در راستای خنثی‌سازی اثر تحریم‌ها انتخاب کرده است. علیخبری (۲۰۱۶)^۱ در مطالعه‌ای به ارزیابی اثر تحریم‌های اقتصادی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران طی سال‌های ۱۹۵۹ تا ۲۰۰۸ پرداخته است. نتایج وی حاکی از ارتباط معنادار بین تحریم‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بلند مدت می‌باشد. فقه-مجیدی و زرونی (۲۰۱۶)^۲ اثر تحریم‌ها علیه اقتصاد ایران (به ویژه متغیرهای اقتصاد کلان) را به روش تحلیلی-توصیفی بررسی کرده‌اند. آنها بیان می‌کنند که تحریم‌ها بخش عظیمی از اقتصاد ایران را متاثر ساخته است که می‌توان به محدودیت دستیابی به منابع مالی و ارزی خارجی، کاهش سرمایه‌گذاری، افزایش تورم و بیکاری و کاهش رشد اقتصادی اشاره کرد. همچنین آنها کاهش وابستگی به نفت، بهبود ظرفیت تولیدی داخلی و کاهش آسیب‌پذیری ناشی از عوامل بیرونی را به عنوان فرصت‌های ناشی از تحریم‌ها عنوان کرده‌اند. پوپووا و رسولی‌زاده (۲۰۱۶)^۳ با استفاده از مدل جاذبه طی دوره‌ی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۳ به بررسی این موضوع پرداخته‌اند که آیا تحت فشار تحریم‌ها مسیر تجاری ایران از اروپا به سمت آسیا انتقال پیدا کرده است و یا خیر. نتایج آنها حاکی از اثر منفی معنادار تحریم‌ها بر تجارت دوجانبه ایران با اروپا (۴۶.۹ درصد) و اثر مثبت بر تجارت ایران با کشورهای آسیایی است (۸۵.۲ درصد). یاوری و محسنی (۱۳۸۹) به بررسی تأثیرات تحریم‌های تجاری و مالی در سال ۲۰۰۰ پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که تحریم‌های آمریکا تا حدودی موفقیت‌های اقتصادی به همراه داشته است. نتایج آنها حاکی از آن است که تحریم‌های تجاری بر صادرات غیر نفتی ایران و واردات کالاهای سرمایه‌ای اثرات معنادارتری نسبت به صادرات نفتی ایران و همچنین تحریم‌های مالی تأثیر شدیدتری نسبت به تحریم‌های تجاری دارند. همچنین آن‌ها با استفاده از روش مازاد رفاه مصرف‌کننده هزینه تحریم تجاری و مالی در ایران را حدود ۱.۱ درصد GDP برآورد کرده‌اند. ضیائی بیگدلی و سایرین (۱۳۹۲) به

۱-Aliakbari, Farzaneh

۲-Feghe Majidi, Ali & Zarouni, Zahra

۳-Liudmila Popova and Ehsan Rasoulinezhad,

بررسی اثر تحریم‌های اقتصادی بر تجارت دو جانبه ایران با ۳۰ شریک تجاری طی دوره‌ی ۱۳۵۲ تا ۱۳۸۶ با استفاده از مدل جاذبه پرداخته‌اند. نتایج آنها مبین آن است که تحریم‌ها دارای اثر منفی ولی کوچک (۰/۰۸۹-) بر تجارت ایران با شرکای تجاریش بوده است. کازرونی و سایرین (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با استفاده از مدل جاذبه به بررسی اثر تحریم‌های اقتصادی بر حجم تجارت ایران با ۷۳ شریک تجاری پرداخته‌اند. نتایج آنها حاکی از آن است که علیرغم عدم تأثیرگذاری تحریم‌های یک جانبه آمریکا روی تجارت خارجی ایران ولی تحریم‌های چندجانبه دارای اثر منفی و معنادار بوده است. نتایج آنها همچنین نشان داده است که تحریم‌های یک جانبه آمریکا منجر به افزایش تجارت ایران با کشورهای ثالث و تحریم‌های چندجانبه منجر به کاهش تجارت ایران با سایر کشورها شده است.

با مرور مطالعات فوق دو نکته روشن می‌گردد. اول آنکه تردید در رابطه با کارایی تحریم‌ها (به ویژه بر جمهوری اسلامی ایران) در راستای دستیابی به اهداف تحریم‌ها و کاهش حجم تجارت ایران بیشتر نمایان می‌شود به طوری که علیرغم تحمیل هزینه‌های اقتصادی تحریم‌ها بر ایران، در عرصه تأثیرگذاری بر ساختار و عملکرد حکومت جمهوری اسلامی و نیل به اهداف تعیین شده خود ناموفق بوده است و دوم اینکه مطالعاتی که به بررسی اثر تحریم‌ها بر روابط تجاری کشور هدف تحریم با سایر کشورها پرداخته‌اند از مدل جاذبه استفاده کرده‌اند که در مطالعه حاضر نیز مدل مذکور مورد استفاده قرار گرفته است.

۵- تصریح مدل

در این مقاله از مدل جاذبه برای بررسی اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر روابط تجاری ایران و ۵۲ کشور^۱ که بالغ بر ۹۶ درصد از تجارت جهانی و ۸۵ درصد از تجارت ایران را به طور میانگن طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۵ به خود اختصاص داده‌اند، استفاده شده است.

تئوری جاذبه کلاسیک در فیزیک، نیروی جاذبه (α_{ij}) بین دو ماده i و j را متناسب با وزن آنها (M) و معکوس با مجذور فاصله (d_{ij}^2) بین آن دو ماده بیان می‌کند:

$$\alpha_{ij} = \gamma m_i m_j d_{ij}^{-2} \quad (1)$$

که γ یک عامل ثابت است.

۱- اسامی کشورها در پیوست یک ارائه شده است.

برای برآورد جریان‌های تجاری بین‌الملل نیز از اندیشه جاذبه نیوتن الهام گرفته شده است. شواهد تجربی مبنی بر معادله جاذبه، نشان داده است که جریان تجارت دو جانبه به اندازه کشورها (حجم تولید) و متغیرهای جغرافیایی بستگی دارد و به ویژه این گونه فرض شده است که تجارت دو جانبه به طور مثبت با اندازه کشورها (تولید ملی و یا تولید سرانه) و به طور منفی با فاصله بین آنها رابطه دارد (وال، ۱۹۹۹)^۱، که می‌توان آن را به صورت زیر نوشت:

$$[TRADE]_{ij} = A \cdot \left(\frac{[GDP]_i [GDP]_j}{DIST_{ij}} \right) \quad (2)$$

در رابطه‌ی ۲، $TRADE_{ij}$ جریان‌های تجاری دو جانبه (صادرات+واردات) بین کشور i و j ، GDP_i و GDP_j به ترتیب تولید ناخالص داخلی کشور i و j ، $DIST_{ij}$ مسافت بین کشور i و j و نیز مقداری ثابت است.

علاوه بر متغیرهای مذکور، سایر متغیرها همانند GDP سرانه و وسعت کشورها می‌توانند به عنوان جایگزینی برای اندازه اقتصادی مورد استفاده قرار گیرند. همچنین متغیرهای مجازی همانند زبان مشترک، همجواری، وجود مرزهای جغرافیایی مشترک و غیره می‌توانند در مدل جاذبه جهت نشان دادن عوامل تاریخی و فرهنگی مورد استفاده قرار گیرند. اولین تلاش در به کارگیری معادله جاذبه توسط ایسارد (۱۹۵۴)^۲ انجام شده است و تا کنون این معادله به صورت مکرر در بررسی روابط تجاری و تعیین کننده‌های آن مورد استفاده قرار گرفته است (کاهولی و مکتوف (۲۰۱۴)، نرایان و نگوین (۲۰۱۵)، سلطان و مانیر (۲۰۱۵) و پوپووا و رسولی‌زاده (۲۰۱۶) را ببینید)^۳. معادله جاذبه به صورت حاصلضرب می‌باشد و برای سهولت برآورد با لگاریتم‌گیری به حالت خطی تبدیل می‌شود. تین‌برگن (۱۹۶۲) ۴ برای اولین بار شکل لگاریتمی مدل را معرفی کرده است. هدف او تعیین الگویی نرمال و استاندارد از تجارت بین‌الملل که در غیاب موانع تجاری آشکار، بتواند مورد استفاده قرار گیرد بوده است (کورسو، ۲۰۰۳)^۵.

۱-Wall

۲-Isard

۳-Bassem Kahouli, Samir Maktouf, 201. Narayan, S. & Nguyen, T.T.(2015). Liudmila Popova and Ehsan Rasoulinezhad, 2016. Maryam Sultan and Kashif Munir, 2015.

۴-Tinbergen

۵-Cauroso

با ارائه این مدل توسط محققان، کارهای تجربی بسیاری انجام گرفت که در عمل با موفقیت‌های قابل ملاحظه‌ای همراه بود ولی با این حال تا دهه ۷۰، اثبات نظری از مدل جاذبه ارائه نگردید که در این مورد منازعات زیادی وجود داشته است. از دهه ۱۹۷۰ به بعد چندین تلاش برای اثبات نظری مدل جاذبه صورت گرفت که به عنوان مثال لینمان (۱۹۶۶)^۱ استدلال کرده است که مدل جاذبه، شکل خلاصه شده یک مدل تعادل جزئی با چهار معادله عرضه صادرات و تقاضای واردات می‌باشد (همچنین ر.ک.: اندرسون (۱۹۷۹)^۲، دیردورف (۱۹۹۵)^۳، فینسترا، مارکوسن و رز (۱۹۹۹)^۴). تصریح کلی مدل جاذبه مورد استفاده در مطالعه حاضر به صورت زیر است که با توجه به اهداف تحقیق و نوع متغیر وابسته به کار گرفته شده در آن به صورت دو مدل جداگانه تخمین زده خواهد شد.

$$LTRADE_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 LGDP_{it} + \beta_2 LGDP_{jt} + \beta_3 LPOP_{it} + \beta_4 LPOP_{jt} + \beta_5 LDIST_{ij} + \beta_6 SANC_t + U_{ijt} \quad (3)$$

در مدل جاذبه، $LTRADE_{ijt}$ به طور معمول نشان دهنده لگاریتم جریان تجارت دوجانبه بین کشور i و j در زمان t است. در مدل تصریحی فوق، $LTRADE_{ijt}$ را با توجه به هدف تحقیق به دو صورت در نظر می‌گیریم. در حالت اول، $LTRADE_{ijt}$ دلالت بر لگاریتم جریان تجارت دوجانبه (صادرات به علاوه واردات) بین کشور ایران و سایر کشورهای منتخب در زمان t دارد (حجم مطلق تجارت)^۵. ولی از آنجایی که هدف ما تعیین اثر تحریم‌های شورای امنیت بر روابط تجاری ایران و کشورهای منتخب می‌باشد و سال‌های اعمال تحریم جامع شورای امنیت علیه ایران، مصادف با سال‌هایی است که جهان نیز با بحران شدید مالی مواجه بوده است و لذا هرگونه تغییر و تحولی که در حجم تجارت ایران رخ داده است را نمی‌توان صرفاً ناشی از تحریم‌های شورای امنیت دانست، به همین دلیل برای خنثی کردن اثر بحران مالی بر حجم

۱-Linneman, H.

۲-Anderson, J.E.

۳-Deadorff, Alan V.

۴-Feenstra.Robert C., Markusen. James A, and Rose.Andrew, K.

۵- داده‌های مورد نیاز را از بانک جهانی و سازمان ملل (UNCTAD) و سایت www.distancefromto.net به دست آورده‌ایم و همچنین در حجم تجارت، نفت و مواد نفتی لحاظ نشده است.

تجارت ایران با کشورهای منتخب و خالص کردن اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر حجم تجارت، در حالت دوم، $LTRADE_{ijjt}$ را به عنوان حجم تجارت نسبی که با استفاده از رابطه ۴ محاسبه گردیده لحاظ خواهیم نمود:

$$LTRADE_{ijjt} = \frac{\text{حجم تجارت ایران با کشور منتخب}}{\text{حجم تجارت کشور منتخب با جهان}} \quad (۴)$$

در رابطه ۳ متغیرهای $LGDP_{jt}$ و $LGDP_{it}$ به ترتیب شامل لگاریتم تولید ناخالص داخلی کشور ایران و سایر کشورها، $LPOP_{jt}$ و $LPOP_{it}$ لگاریتم جمعیت ایران و سایر کشورها، $LDIST_{ijt}$ لگاریتم مسافت بین ایران و سایر کشورها و $SANC_t$ متغیر مجازی است که مبین تحریم‌های جامع شورای امنیت می‌باشد که در سال‌های ۲۰۰۶، ۲۰۰۷، ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰ علیه ایران اعمال شده است. از آنجایی که تحریم‌های اعمال شده تا سال ۲۰۱۵ علیه ایران ادامه داشته است^۱، لذا از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵ مقدار یک و در سال‌های قبل از ۲۰۰۶ مقدار صفر را به خود اختصاص داده است. U_{ijjt} نیز عبارت خطای تصادفی معمولی می‌باشد. قبل از ورود به بحث تخمین مدل لازم به ذکر است که تحریم‌های چندجانبه عملی آمریکا و اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۲ از نظر شدت بسیار حائز اهمیت می‌باشد. از این رو به صورت متغیر دامی جداگانه‌ای وارد مدل گردیده تا اثر آن بر تحریم‌های شورای امنیت مورد ارزیابی قرار گیرد.

۶- تخمین مدل^۲ و تحلیل نتایج

در ابتدا مدل ۳ برای حالتی تخمین زده می‌شود که متغیر وابسته ($LTRADE_{ijjt}$) مبین حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب (حجم تجارت مطلق) می‌باشد. برای تخمین مدل فوق نیازمند انتخاب شکل صحیح مدل هستیم که در ابتدا با بررسی انحراف معیار درون گروهی^۳ و بین گروهی^۴ مشخص گردیده است که انحراف معیار بین گروه‌ها بیشتر از انحراف معیار درون

۱- اطلاعات مفیدی در مورد تحریم‌ها و لغو آنها در Economic Implications of Lifting Sanctions on Iran

توسط بانک جهانی (۲۰۱۵) تهیه شده است که برای کسب اطلاعات بیشتر پیشنهاد می‌گردد.

۲- برای تخمین از نرم افزار 9 Eviews و 12 Stata استفاده شده است.

۳-within

۴-between

گروه‌ها است و لذا مدل یک طرفه^۱ است. آزمون‌های هاسمن و لیمر نیز برای تشخیص بین مدل اثرات ثابت (FE)^۲ و اثرات تصادفی (RE)^۳ مورد استفاده قرار گرفته‌اند که نتایج آنها در جدول ۱ گزارش شده است. آماره‌ی F مبین رد فرضیه صفر مبنی بر وجود مدل با داده‌های تلفیقی^۴ و پذیرش فرضیه مقابل مبنی بر مدل اثرات ثابت و آزمون هاسمن نیز مبین رد فرضیه صفر و پذیرش فرضیه مقابل مبنی بر مدل اثرات ثابت است که در مجموع و با توجه به نتایج هر دو آماره، مدل اثرات ثابت تعیین می‌گردد.

جدول (۱)- آماره‌های تشخیصی شکل صحیح مدل ۱

P-Value	آماره‌ی آزمون	نوع آزمون
۰.۰۰	F	لیمر
۰.۰۰۳	χ^2	هاسمن

منبع: محاسبات تحقیق

نتایج تخمین مدل در جدول ۲ ارائه گردیده است. با توجه به جدول مشخص است که متغیر GDP مطابق تئوری مدل جاذبه دارای اثر معنادار و مثبت بر حجم تجارت ایران و سایر کشورها است. متغیرهای جمعیت نیز دارای اثر معنادار بر حجم تجارت بوده ولی جمعیت ایران دارای اثر منفی و جمعیت سایر کشورها دارای اثر مثبت بر حجم تجارت می‌باشند که در مطالعات مختلف هر دو نتیجه مشاهده گردیده است و توجهات مختلفی برای آن ارائه گردیده است. برگاستند (۱۹۸۹)^۵ چنین بیان می‌کند که جمعیت یک شاخص برای نشان دادن اندازه بازار یک کشور است و به صورت مستقیم تعیین‌کننده رابطه اقتصادی یک کشور با کشورهای دیگر نیست و بر این اساس جمعیت می‌تواند رابطه مستقیم یا غیر مستقیم با حجم تجارت داشته باشد و این مسئله بستگی به شرایط اقتصادی آن کشور دارد. به عنوان مثال، در مورد کشور ایران که به علت عدم قدرت رقابت‌پذیری تولیدکنندگان در عرصه‌ی بین‌الملل، تمرکز آنها عمدتاً بر بازارهای داخلی است. افزایش جمعیت از یک طرف موجب تمایل تولیدکنندگان به سمت بازارهای داخلی و کاهش صادرات می‌گردد و از طرف دیگر

۱-One way

۲-Fixed effect

۳-Rndom Effect

۴-Pooled Model

۵-Bergstrand,

از آنجایی که حجم عمده واردات را کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای تشکیل می‌دهد که تحت تأثیر رشد جمعیت قرار ندارد، لذا منفی بودن علامت فوق قابل توجیه است (هرچند که توجیه مذکور نیازمند بررسی جداگانه می‌باشد). به دلیل ماهیت مدل با اثرات ثابت (FE) متغیرهایی مانند مسافت که در طول زمان ثابت هستند غیر قابل تخمین بوده و اثر آنها در عرض از مبدأ لحاظ می‌گردد و همان‌گونه که در جدول مشخص شده است، ضریب متغیر مسافت تخمین زده نشده است. ضریب متغیر مجازی مربوط به تحریم‌های جامع شورای امنیت معنادار و دارای اثر منفی بر حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب است به طوری که یک درصد افزایش در تحریم‌ها منجر به کاهش ۹ درصدی^۱ حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب گردیده است^۲ و این نتیجه تاییدی بر نتایج بدست آمده توسط برخی دیگر از مطالعات از قبیل ضیائی‌بیگدلی و سایرین (۱۳۹۲) و کازرونی و سایرین (۱۳۹۴) می‌باشد.

جدول (۲) - نتایج تخمین مدل اول (متغیر وابسته حجم تجارت مطلق)

منغیر	ضریب	P-Value
عرض از مبدأ	-۱۹/۹۲	۰/۰۰
LGDP ایران	۳/۱۹	۰/۰۰
LGDP سایر شرکاء	۰/۹۲	۰/۰۰
LPOP ایران	-۷/۰۳	۰/۰۰
LPOP سایر شرکاء	۱/۲۶	۰/۰۰
LDIST	---	---
SANC	-۰/۱۰	۰/۰۴
	N=۱۰۶۳	R ² = ۰/۹۸

منبع: محاسبات تحقیق

با اعمال متغیر دامی مربوط به تحریم‌های سال ۲۰۱۲ در مدل، اثر ضریب متغیر تحریم به منفی ۸

۱- لازم به ذکر است که با آنتی لگاریتم گرفتن از ضریب متغیر دامی و کم کردن مقدار یک از آن و ضرب مقدار به دست آمده در عدد صد $(100 * (1 - e^{\beta}))$ می‌توان مقدار این ضریب را به عنوان کشش تفسیر نمود (Gujarati, Damodar, 2004, P.333).

$$2 - (e - 0.10) - 1 * 100 = -9/09$$

۳- لازم به ذکر است که تحریم‌های اعمالی علیه ایران دارای هزینه‌های اقتصادی مختلفی از قبیل افزایش هزینه تمام شده صادرات و واردات، پرداخت هزینه‌هایی در جهت دور زدن تحریم‌ها و غیره بوده است که از چارچوب مطالعه حاضر خارج بوده و بررسی آنها نیازمند مطالعه جداگانه‌ای می‌باشد.

درصد کاهش، ولی مجموع اثر این متغیر با متغیر تحریم سال ۲۰۱۲ به منفی ۱۲ درصد افزایش یافته است (جدول ۳) که نشان دهنده تشدید اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت توسط تحریم‌های چندجانبه اعمالی ۲۰۱۲ می‌باشد.

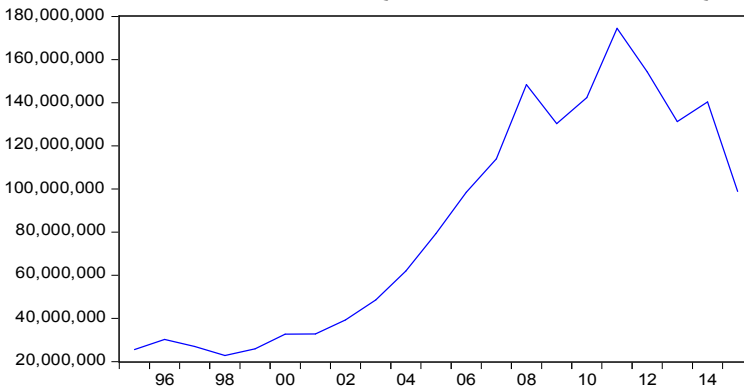
جدول (۳) - نتایج مدل اول با افزودن متغیر دامی تحریم سال ۲۰۱۲

متغیر	ضریب	P-Value
عرض از مبدا	-۱۹/۹۰	۰/۰۰
LGDP ایران	۳/۱۷	۰/۰۰
LGDP سایر شرکاء	۰/۹۲	۰/۰۰
LPOP ایران	-۷/۰۳	۰/۰۰
LPOP سایر شرکاء	۱/۲۵	۰/۰۰
LDIST	---	---
SANC	-۰/۰۸	۰/۰۴
SANC2012	-۰/۰۴	۰/۰۲
	$N = 1063$	$R^2 = 0.99$

منبع: محاسبات تحقیق

نمودار ۱ حجم تجارت ایران با ۵۲ کشور منتخب را نشان می‌دهد. همان گونه که مشخص است از سال ۲۰۰۸ به بعد حجم تجارت ایران با سایر کشورها دارای نوسان‌های متعددی است به طوری که در سال‌های مورد بررسی کمترین حجم تجارت، در سال ۲۰۱۵ و بیشترین حجم تجارت را در سال ۲۰۱۱ به خود اختصاص داده است و این در حالی است که نگاهی به ارقام حجم تجارت مبادله شده در جهان نشان دهنده آن است که کمترین حجم تجارت جهانی در سال ۲۰۰۹ مبادله گردیده که البته رشد اقتصادی جهان در همین سال نیز به کمترین مقدار خود طی بحران مالی اخیر رسیده است که برابر با منفی ۱/۷ درصد می‌باشد.

نمودار(۱)- حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب طی سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۵

منبع: کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل متحد (UNCTAD)

حال به بررسی تخمین مدل دوم می‌پردازیم که متغیر وابسته نسبت حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب به حجم تجارت کشورهای منتخب با جهان (حجم تجارت نسبی) را به خود اختصاص داده است. پس از تشخیص یک طرفه بودن مدل، آزمون هاسمن و لیمر صورت گرفته است که نتایج آن در جدول ۴ ارائه شده است. آماره F و کای دو هر دو دلالت بر مدل اثر ثابت دارند.

جدول (۴)- آماره‌های تشخیصی شکل صحیح مدل ۲

P-Value	آماره ی آزمون	نوع آزمون
۰.۰۰	F	لیمر
۰.۰۱	χ^2	هاسمن

منبع: محاسبات تحقیق

نتایج تخمین مدل اثر ثابت در جدول ۵ گزارش گردیده است. همانند جدول ۲، تمامی متغیرها دارای اثر معنادار و علامت مورد انتظار بر حجم تجارت می‌باشند. متغیر تحریم در این مدل نیز دارای علامت منفی و معنادار بر حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب است ولی بر خلاف حالتی که حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب به صورت مطلق به عنوان متغیر وابسته تعریف شده است؛ در این مدل، مقدار ضریب متغیر مجازی تحریم افزایش را نشان می‌دهد به طوری که مقدار آن از منفی ۱۰ درصد در حالت قبل به منفی ۲۴ درصد در این حالت، افزایش یافته است. در این حالت به ازای یک درصد افزایش در متغیر تحریم، نسبت حجم تجارت ایران با

کشورهای منتخب به حجم تجارت کشورهای منتخب با جهان به میزان ۲۱ درصد^۱ کاهش می‌یابد. در واقع با خالص کردن اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت از اثر بحران مالی بر حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب، اثر تحریم‌ها بر حجم تجارت افزایش را نشان می‌دهد به طوری که در حالتی که حجم مطلق تجارت در نظر گرفته شود، ضریب متغیر مجازی تحریم برابر با منفی ۱۰ درصد است و این در حالی است که با در نظر گرفتن حجم تجارت نسبی و حذف اثر بحران مالی از آن (رابطه ۴) ضریب متغیر مجازی تحریم برابر با منفی ۲۴ درصد می‌گردد و به طور کلی می‌توان بیان کرد که بحران مالی منجر به کاهش اثر تحریم‌ها بر حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب گردیده است.

جدول (۵) - نتایج تخمین مدل ۲

متغیر	ضریب	P-Value
عرض از مبدا	۳۸/۶۵	۰/۰۰
LGDP ایران	۱/۷۹	۰/۰۰
LGDP سایر شرکاء	۰/۵۲	۰/۰۰
LPOP ایران	-۳۷/۷	۰/۰۰
LPOP سایر شرکاء	۰/۶۳	۰/۰۰
LDIST	---	---
SANC	-۰/۲۴	۰/۰۱
	N=۱۰۶۳	R ² = ۰/۹۰

منبع: محاسبات تحقیق

در این حالت نیز با ورود متغیر دامی مربوط به تحریم‌های چندجانبه سال ۲۰۱۲ اثر متغیر دامی تحریم جامع شورای امنیت به مقدار منفی ۰/۱۵ کاهش، ولی مجموع اثر تحریم‌های مذکور با تحریم چندجانبه به مقدار منفی ۰/۴۵ افزایش می‌یابد (جدول ۶) که در واقع مبین تشدید تحریم‌های جامع شورای امنیت توسط تحریم‌های چندجانبه‌ی امریکا و اتحادیه‌ی اروپا می‌باشد^۲.

۱- $1 - (e^{-0/24} - 1) * 100 = -0/21$

۲- به علت هدف مقاله که بررسی مقایسه‌ای اثر تحریم‌های جامعه شورای امنیت با و بدون لحاظ اثر بحران مالی می‌باشد از مقایسه تشدید تحریم‌ها در دو مدل مختلف خودداری شده است.

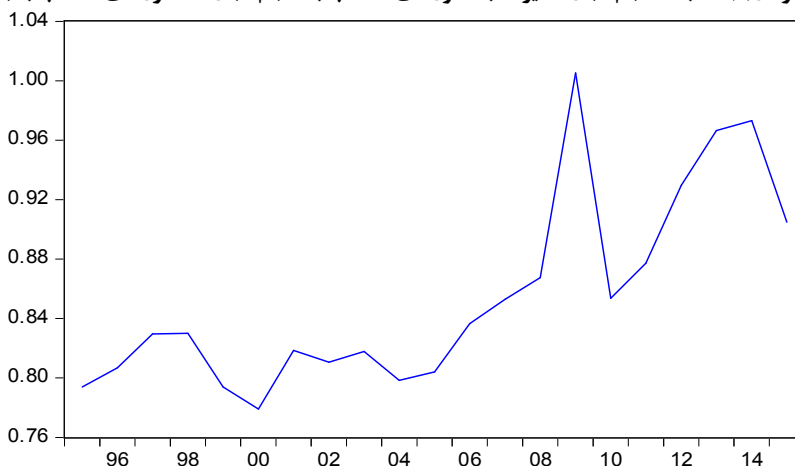
جدول (۶) - نتایج تخمین مدل ۲ با افزودن متغیر دامی تحریم‌های سال ۲۰۱۲

منغیر	ضریب	P-Value
عرض از مبدا	۳۸/۶۵	۰/۰۰
LGDP ایران	۱/۷۸	۰/۰۰
LGDP سایر شرکاء	۰/۵۲	۰/۰۰
LPOP ایران	-۳۷/۷	۰/۰۰
LPOP سایر شرکاء	۰/۶۴	۰/۰۰
LDIST	---	---
SANC	-۰/۱۵	۰/۰۱
SANC2012	۰/۳۰	۰/۰۰
	N=۱۰۶۳	R ² = ۰/۸۸

منبع: محاسبات تحقیق

نمودار ۲، حجم تجارت نسبی ایران با کشورهای منتخب را نشان می‌دهد.

نمودار (۲) - نسبت حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب به حجم تجارت کشورهای منتخب با جهان

منبع: کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل متحد (UNCTAD)

با نگاهی به نمودار فوق مشخص است که بیشترین و کمترین حجم نسبی تجارت ایران با کشورهای منتخب به ترتیب در سال ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ محقق گردیده و این در حالی است که به ترتیب کمترین و بیشترین رشد اقتصادی جهان در سال‌های ۲۰۰۹ (منفی ۱/۷ درصد) و

۲۰۱۰ (۴/۳ درصد) رخ داده است^۱ همچنین با مشاهده نمودار حجم تجارت کشورهای منتخب با جهان نیز مشخص می‌شود که بیشترین کاهش در حجم تجارت آنها در سال ۲۰۰۹ بوده است. به ضمیمه ۲ نگاه کنید) و در واقع زمانی که کشورها بیشتر تحت تأثیر فشارهای اقتصادی ناشی از بحران مالی قرار گرفته‌اند از روابط تجاری خود با ایران کمتر کاسته و زمانی که فشارهای اقتصادی ناشی از بحران مالی بر آنها کاسته شده است، آنها روابط تجاری خود با ایران را بیشتر کاهش داده‌اند که در واقع رفتار آنها ناشی از تحلیل هزینه فایده اجرا و یا عدم اجرای تحریم‌ها بوده است، به طوری که هزینه کم کردن ارتباط با ایران در زمانی که کشورها با مشکلات اقتصادی متعدد ناشی از رکود مواجه هستند و نیازمند بازار مصرفی و نهاده‌های تولیدی ایران هستند، بیشتر از زمانی است که مشکلات اقتصادی ناشی از رکود کمتر شده است و همین موضوع باعث می‌شود که علیرغم فشارهای سازمان‌های بین‌المللی و برخی کشورها از قبیل آمریکا در راستای به اجرا درآوردن تحریم‌های ایران توسط کشورها، این کشورها در زمان بحران مالی و رکود ناشی از آن به علت هزینه‌های زیاد اجرای تحریم‌ها برای اقتصادشان در مقابل هزینه به اجرا در نیاموردن تحریم‌ها از سوی مجامع بین‌المللی و کشوری همانند آمریکا، به روش‌های مختلف از اجرای تحریم‌ها در عمل طفره برونند و این عامل باعث شود که رکود ناشی از بحران مالی در تقابل با اثر تحریم‌ها علیه روابط تجاری ایران عمل نموده و منجر به کمتر شدن و تعدیل اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر روابط تجاری ایران شده است که البته نتایج تخمین مدل‌های تصریحی فوق و تغییر ضریب متغیر تحریم از منفی ۱۰ درصد در حالت تجارت مطلق به منفی ۲۴ درصد در حالت تجارت نسبی و حذف اثر بحران مالی به خوبی مؤید این موضوع می‌باشد.

نتیجه گیری

در دهه‌های اخیر نه تنها شاهد رشد تحریم‌های یک‌جانبه توسط برخی کشورها بوده‌ایم بلکه به کارگیری تحریم‌ها توسط سازمان‌های بین‌المللی همانند سازمان ملل نیز رشد چشم‌گیری را نشان می‌دهد. مطالعات متعددی در رابطه با تحریم‌ها و اثر آنها بر کشورهای تحریم‌کننده (فرستنده) و

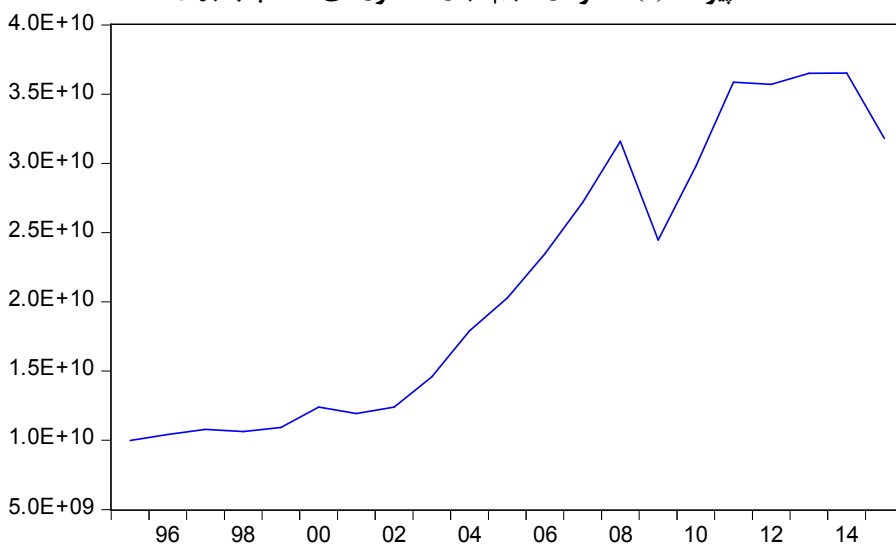
۱- لازم به ذکر است که در سال ۲۰۰۶ رشد اقتصادی جهان ۴/۴ بوده است.

تحریم‌شونده(هدف) صورت گرفته است. بسیاری از این مطالعات اثر بخشی و کارایی تحریم‌ها را مورد تردید قرار داده‌اند و دستیابی به اهداف تحریم که عمدتاً اهداف سیاسی هستند را رد می‌کنند. نکته حائز اهمیت این است که هرچند تحریم‌ها در رسیدن به اهداف اصلی خود ناکام بمانند ولی هزینه‌های اقتصادی را به کشور فرستنده و هدف تحمیل می‌کنند که در پاره‌ای از مواقع این هزینه‌ها بسیار زیاد هستند. جمهوری اسلامی ایران تنها کشوری است که بیش از سی سال به وسیله تحریم‌های کوچک و جامع تحت فشار قرار داشته است ولی با این وجود به گمان بسیاری از محققین این تحریم‌ها هرچند که هزینه‌های اقتصادی را به ایران تحمیل نموده، اما اهداف کشورهای تحریم‌کننده که تغییری اساسی در رفتار جمهوری اسلامی ایران بوده را محقق نساخته است. در این مقاله به بررسی اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر حجم تجارت ایران و ۵۲ کشور بدون لحاظ و با لحاظ اثر بحران مالی اخیر طی دوره زمانی ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۵ با استفاده از مدل جاذبه پرداخته شده است. نتایج مطالعه نشان‌دهنده آن است که علیرغم معناداری اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر حجم تجارت ایران با کشورهای منتخب، بحران مالی منجر به کاهش اثر آن بر حجم تجارت ایران گردیده است به طوری که جداکردن اثر بحران مالی بر حجم تجارت ایران منجر به افزایش اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت از ۹ درصد به ۲۱ درصد شده است و با وجود آنکه طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ شاهد اعمال چهار قطع‌نامه و تحریم جامع علیه ایران بوده‌ایم ولی نتایج حاکی از آن است که طی این سال‌ها علیرغم اینکه حجم تجارت ایران با سایر کشورها باید به مقدار حداقل برسد ولی به خاطر وجود بحران مالی و رکود شدید در کشورهای شرکای تجاری ایران، اثر تحریم‌ها تعدیل شده است و در سال‌هایی که بحران مالی در بیشترین مقدار خود بوده است حجم تجارت ایران کمترین کاهش را داشته و با کاهش اثرات بحران مالی و رکود ناشی از آن، حجم تجارت ایران نیز کاهش بیشتری را نشان می‌دهد به طوری که در سال ۲۰۱۵ به کمترین مقدار خود رسیده است و در واقع اثر رکود ناشی از بحران مالی در تقابل با اثر تحریم‌ها علیه روابط تجاری ایران عمل نموده و اثر تحریم‌ها را بر روابط تجاری ایران کاهش داده است.

پیوست (۱) - اسامی شرکای تجاری منتخب

Albania	Egypt	Kenya	Qatar
Algeria	Finland	Rep of korea	russia
Argentina	France	Kuwait	saudi
Australia	Germany	Kyrgyzstan	Tajikistan
Austria	Greece	Latvia	Turkey
Azerbaijan	India	Lebanon	Turkmenistan
Bangladesh	Indonesia	mexico	United Arab Emirates
Belgium	Iraq	New Zealand	United Kingdom
Brazil	Ireland	Nigeria	United States
Canada	Italy	Oman	Uzbekistan
China	Japan	Pakistan	Venezuela
Tiwan	Jordan	Peru	Yemen

پیوست (۲) - نمودار حجم تجارت کشورهای منتخب با جهان

منابع

- بهروزی فر، مرتضی (۱۳۸۳)، اثرات تحریم‌های یک جانبه آمریکا بر اقتصاد بازرگانی ایالت متحده و بازارهای جهانی انرژی، *فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی*، شماره ۲۳، صص ۱۹۵-۲۳۹.
- روحانی، زهرا (۱۳۸۱)، *توسعه نیافتگی جهان سوم و استثمار غرب*، قم، نشر پارسایان
- زمانی، هادی (۲۰۰۵)، *تحریم اقتصادی آمریکا ارزیابی گذشته و چشم انداز آینده*.
www.hadizamani.com
- زمانی، هادی (۲۰۰۷)، *کارایی سیاست تحریم اقتصادی و چشم انداز قطع نامه ۱۷۳۷*،
www.hadizamani.com
- طغیانی، مهدی (۱۳۹۳)، *مقدمه‌ای بر اقتصاد تحریم*، تهران: انتشارات نیلوفران
- علائی، رضا (۱۳۹۱)، *بررسی اثر تحریم‌های جامع شورای امنیت بر همگرایی منطقه‌ای ایران*، پایان‌نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، گروه اقتصاد.
- کازرونی، علیرضا؛ قربانی، عادل؛ ثقفی کلوانق، رضا (۱۳۹۴)، بررسی کارایی تحریم‌های یک جانبه و چندجانبه بر تجارت خارجی محصولات غیر نفتی در ایران، *فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، سال دوم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴، صص ۸۹-۸۳.
- مقتدر، هوشنگ (۱۳۷۳)، *حقوق بین الملل عمومی*، تهران: انتشارات وزارت خارجه، چاپ اول.
- ممتاز، جمشید (۱۳۸۷)، انطباق تحریم‌های شورای امنیت با حقوق بشر و حقوق بین الملل بشردوستانه، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۴، صفحات ۳۴۹-۳۴۱.
- نجارزاده، رضا و شقاقی، وحید (۱۳۸۵)، «همگرایی منطقه‌ای و تأثیر آن بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مطالعه موردی کشورهای اسلامی عضو منا)» *مجله تحقیقات اقتصادی*، شماره ۷۲: ۳۶۲-۳۳۷.
- یاور، کاظم و محسنی، رضا (۱۳۸۹)، *آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی*، فصلنامه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سال شانزدهم، شماره ۶۱، صص ۵۳-۹.
- Abel Escriba-Folch (2010), Economic Sanction and the Duration of Civil Conflict, *Journal of Peace Research*, Vol., 47, Issu 2, Pp. 129-141.
- Afesorbor, S. K., & Mahadevan, R.(2016), The Impact of Economic Sanctions on Income Inequality of Target States, *World Development*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.03.015>
- Akbarifard Hossein, Alaei Reza and Jalali, Omolbanin (2014), Investigating the Effect of Security Council Comprehensive Sanctions on Iran's Regional Integration With Members of Eco and D8 Blocs, *Indian J.Sci.Res.* 4(6): 440-449, 2014
- Akbarifard Hossein, Alaei Reza and Jalali, Omolbanin (2014), Studying the Impact of the Security Council's Comprehensive Sanctions on Iran's Regional Integration (Case Study: SCO)(2014), *International Journal of Management and Humanity Sciences*, Vol., 3(S), 2122-2129.

- Aliakbari, Farzaneh (2016), The Effects of Economic Sanctions on Private Investment in Iran, *International Journal of Resistive Economics, Toroudshomal Research-Industrial Company*, vol. 4(1), pp 37-47, January.
- Alikhani, H.(2000), Sanctioning Iran (I. B. Tauris, New York).
- Allen, Susan Hannah(2005), The Determinants of Economic Sanctions Success and Failure, *International Interactions* 31: 117--138.
- Amuzegar, J.(1997a), Adjusting to Sanctions, *Foreign Affairs*, 7, 3, 31-41.
- Amuzegar, J.(1997b), Iran's Economy and the US Sanctions, *The Middle East Journal*, 51, 2, 185-99.
- Anderson, J. E.(1979), Theoretical Foundation for the Gravity Equation, *American Economic Review*, Vol. 69, N.1, pp.106-114.
- Askari, H., J. Forrer, H. Teegen & J. Yang(2001), US Economic Sanctions: Lessons From the Iranian Experience, *Business Economics*, XXXVI, 3,7-19.
- Banafsheh M. Farahani and Maryam Shabani(2013), The Impact of Sanctions on Iran's Tourism, *The Open Access Journal of Resistive Economics(OAJRE)*, ISSN 2345-4954/ Volume 1, Issue 1, Number 4, Pages 44-54, Published Online October 20, 2013.
- Bassem Kahouli, Samir Maktouf (2014), The determinants of FDI and the impact of the economic crisis on the implementation of RTAs: A static and dynamic gravity model, *International Business Review*. xxx(2014) xxx-xxx
- Beladi Hamid and Oladi Reza(2009), Partial Compliance with Economic Sanctions, *Review of Development Economics*, 13(1), 125-133.
- Bergstrand, J. H.(1989), The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition, and the Factor-Proportions Theory in International Trade, *The Review of Economics and Statistics*, Lxxi, 1, 143-152.
- Caruso, Raul (2003), The Impact of International Economic Sanctions on Trade: An Empirical Analysis, *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*: 9.2.
- Charumbira, M.(2008), *Applying the Gravity Model to Trade Flow in Country Under Sanctions: Case of Zimbabwe(1998- 2006)*, Department of Political and Administration, Redeemers University, Nigeria.
- Clawson, P.(1998), *Council on Foreign Relations*, In R. N. Haass.
- Dadkhah, K. And H. Zangeneh (1998), International Economic Sanctions are Not Zero-Sum Games: There are only Losers, *CIRA Bulletin*, 14, 1, 24-33.
- Deadorff, Alan. V.,(1995), Determinates of Bilateral Trade: Dose Gravity Work in a Neoclassical World?, *NBER Working*, 5377.
- Drezner, D.(1999), *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*, (Cambridge University Press, Cambridge).
- Eaton, J. and M. Engers (1999), Sanctions: Some Simple Analytics, *American Economic Review*, 89, 2, 409-14.
- Devarajan, Shantayanan; Mottaghi, Lili(2015), Economic Implications of Lifting Sanctions on Iran, *World Bank Middle East and North Africa Region, Mena Quarterly Economic Brief*, Issue 5, 2015.

- Feenstra. Robert C., Markusen James, A., and Rose, Andrew K.,(1999), Understanding the Home Markets Effect and the Gravity Equation: The Role of Differentiating Goods, *The American Economic Review*,89,2,401-13.
- Feghe Majidi, Ali, Zahra Zarouni(2016), The Impact of Sanctions on the Economy of Iran, *The Open Access Journal of Resistive Economics (OAJRE)*, ISSN 2345-4954/ Volume 4, Issue 1, Number 6, Pages 84-99, Published Online January 20, 2016.
- Ferguson, C. and W.R.Cotter(1978), *South Africa: What Is to Be Done*, Foreign Affairs(Jan).
- Gujarati, Damodar(2004), *Basic Econometrics*, Fourth Edition, The McGraw-Hill Companies.
- Hufbauer, Gary C. Jeffrey J. Schott and Kimberley A. Elliott.(1990), *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*, Washington, DC: Peterson Institute For International Economics.
- Hufbauer, Gary C., Jeffrey J. Schott, Kimberley A. Elliott and Barbara Oegg.(2007), *Economic Sanctions Reconsidered*, Washington, DC: Peterson Institute for International Economics.
- Huntington, S.(1999), *The Lonely Superpower*, Foreign Affairs, 78.
- Isard, W.(1954), Location Theory and Trade Theory: Short-Run Analysis, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 68, P. 305- 322.
- Jiawen Yang, Hossein Askari, John Forrer and Lili Zhu(2009), How Do US Economic Sanctions Affect EU's Trade Withtarget Countries?, *The World Economy*, Vol. 32, Issue 8, pp. 1223-1244, August.
- Kaempfer, W. and A. Lowenberg(1992), *International Economic Sanctions: A Public Choice Perspective*, Westview Press, Boulder, Co.
- Kahrazeh, Sanaz, Nikpour, Naser(2015), Effects of International Sanctions on Exports in Iran with an Approach to Business Attraction, *The Open Access Journal of Resistive Economics (OAJRE)*, ISSN 2345-4954/ Volume 3, Issue 2, Number 6, Pages 107-120, Published Online April 20, 2015 .
- Lektzian, David, Regan, Patrick M.(2016), Economic sanctions, military interventions, and civil conflict outcomes, *Journal of Peace Research*, Vol. 53(4) 554–568.
- Levy, P. I.(1999), Sanctions on South Africa: What Did They DO?, *American Economic Review*, 89, 2, 415–20.
- Linnemann, H.(1966), *An Econometric Study of International Trade Flows*, North Holland, Amsterdam.
- Liudmila Popova and Ehsan Rasoulinezhad.(2016), An Evidence of Asianization and De-Europeanization through the Gravity Model, *Economies* 2016, 4, 24; doi:10.3390 /economies 4040024.
- Massimo D'Antoni, Roberto Galbiati(2007), A Signaling Theory of Nonmonetary Sanctions, *International Review of Law and Economics*, 27,204–218.
- Maryam Sultan and Kashif Munir,(2015), Export, Import and Total Trade Potential of Pakistan: A Gravity Model Approach, *MPRA Paper*, No. 66621,

posted 16. September 2015 13:24 UTC, Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/66621/>

- Narayan, S. & Nguyen, T.T.(2015). Does the Trade Gravity Model depend on Trading Partners? Some evidence from Vietnam and her 54 trading partners, *International Review of Economics and Finance*, doi: 10.1016/j.iref.2015.08.010
- Nurnberger, Ralph(2003), Why Sanctions(Almost) Never Work, *The International Economy*, 17(4): 71-72.
- Pape, Robert A.(1997), Why Economic Sanctions Do Not Work, *International Security*, 22(2): 90-136.
- Pape, Robert A.(1998), Why Economic Sanctions Still Do Not Work, *International Security*, 23(1): 66-77.
- Petrescu, I.M.(2008), Rethinking Economic Sanction Success: Sanctions As Deterrents, *Workind Paper, American Enterprise Institute*.
- Preeg, E.(1999), *Feeling Good or Doing Good With Sanctions*, CSIS Press, Washington, DC.
- Richard D. Farmer (2000), Costs Of Economic Sanctions to the Sender, *The World Economy*, vol. 23, issue 1, 93-117.
- Richardson, Warrior(1986), *The Impact of US Import Sanctions Against South Africa*, Washington DC: Howard University, Unpublished Manuscript.
- Saqib Jafarey, Sajal Lahiri(2001), Will Trade Sanctions Reduce Child Labour? The Role Of Credit Markets, *Journal Of Development Economic*, Vol. 68(2002) 137-156.
- Semira Sahar,Ahdiyyih, B.A. (2011), *The Impact of Economic Sanction on Iran's Economy and Foreign Policy*, Thesis Advisor: William J. Carrington, Phd, Washington, DC April 15.
- Spandau, Arnt(1979), *Economic Boycott Against South Africa; Kenwyn*, Republic Of South Africa: Juta and Company.
- Tinbergen, J.(1962), *Shaping the World Economy, Suggestions for an International Economic Policy*, New York.
- Torbat, A. E.(2005), Impacts of the US Trade and Financial Sanctions on Iran, *World Economy*, 28(3).
- Wall, H. J.(1999), Using the Gravity Model to Estimate the Costs of Protection, *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 8, 1, 33-40.
- Yazdani, Enayatollah, Nozari, Amin (2015), The Effect of Western Sanctions on the Political Will and Economic Structure of Iran, *The Open Access Journal of Resistive Economics(OAJRE)*, ISSN 2345-4954/ Volume 3, Issue 2, Number 5, Pages 90-106, Published Online April 20, 2015.